УДК 378 (447):33

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УСТАНОВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

С.Г. Натрошвілі, канд. екон. наук,
Київський національний університет технологій та дизайну

Показано значення інноваційної діяльності установ вищої освіти. Визначено причини гальмування інноваційної активності у сфері вищої освіти. Запропоновано заходи щодо організації державної підтримки інноваційної діяльності установ вищої освіти.

***Ключові слова**: інноваційна діяльність, державна політика, установи вищої освіти, якість освітніх послуг.*

Постановка проблеми. Відсутність єдиної стратегії формування та реалізації державної інноваційної політики призводить до гальмування інноваційного потенціалу вищих навчальних закладів.

Про переважно екстенсивний характер інноваційних процесів у сфері вищої освіти свідчить те, що у освітньому процесі використовуються в основному науково-технічні надбання та обладнання, що освоєні у попередні роки. Такий тип інноваційного розвитку має досить вузькі межі і не дає можливості підтримувати конкурентоспроможність освітніх установ протягом тривалого часу.

Тому актуальним завданням сьогодення є розробка та впровадження в практику державного управління реалістичних механізмів підтримки високоефективної інноваційної діяльності вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У наукових працях про необхідність переорієнтації вищих навчальних закладів на інноваційну модель розвитку йдеться багато. Наголошується на необхідності поєднання ринкових і державних важелів стимулювання розвитку вищої освіти, запровадження механізмів довгострокового кредитування, використання інноваційного потенціалу, механізмів податкового стимулювання тощо [1–7]. Напрацьована правова база у складі законів України Про наукову і науково-технічну діяльність, Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки, Про інноваційну діяльність, Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій. Разом з тим вплив інновацій на економічний розвиток країни та розвиток вищої освіти майже не відчувається [8].

Відтак, мають бути розроблені конкретні рекомендації з питань організації державної підтримки інноваційної діяльності вищих навчальних закладів.

Мета статті – викласти результати досліджень з питань організації державної підтримки інноваційної діяльності установ вищої освіти в умовах посткризового розвитку.

Основна причина інноваційної відсталості сфери вищої освіти – неправочинна економічна ідеологія держави стосовно інноваційних та виробничих процесів.

Інноваційна політика – це складна система явищ і відносин, що вибудовується на основі науково-технічної політики. Головне функціональне призначення останньої полягає у продукуванні нового знання, розробці наукової ідеї. У виробничому процесі знання може виконувати свою інноваційну функцію на рівні винаходів та інших науково-технічних розробок, які раніше не використовувались у виробництві. Ефективна науково-технічна діяльність можлива лише за умови тісного взаємозв'язку науки,

техніки, виробництва та сфери споживання. Отже, без врахування особливостей розвитку споживчого сектору економіки вирішити проблему інноваційного забезпечення усієї економічної системи неможливо. Принципово нову продукцію лише тоді можна назвати інноваційною, якщо знайдеться споживач, який погодиться її придбати [1].

Виходячи з типу стратегії інноваційного розвитку, найбільш відповідного конкретним соціально-економічним умовам і змісту інноваційної політики, держава повинна опрацювати систему заходів прогностичного характеру як у межах єдиного господарського комплексу країни в цілому, так і секторі вищої освіти зокрема. Найбільшу віддачу від прогнозування можна одержати при виділенні однакових етапів науково-технічного і економічного розвитку за часовими параметрами: довгостроковими (15–20 років), середньостроковими (7–10 років) і короткостроковими (3–5 років). У своїй основі такі прогнози покликані відобразити потенційні можливості реального впровадження нових технологій у виробництво й оцінку їх економічної ефективності.

Одна з центральних проблем – раціональне фінансування науково-технічних та інноваційних програм. Як свідчить практика, вона може задовільно вирішуватись лише у комплексі з іншими заходами інноваційних трансформацій вищої освіти. Основними джерелами фінансового забезпечення інноваційних процесів вищої освіти в економічно розвинених країнах є приватні та державні ресурси, причому, у фінансуванні нововведень часто зберігаються приблизно однакові пропорції між першими й другими. Завдяки такій практиці створюються надійні та гнучкі фонди, що забезпечує розвиток вищих навчальних закладів. Для фінансування інноваційної діяльності у споживчому секторі вищої освіти використовуються такі джерела:

- фінансові ресурси, утворені за рахунок власних та прирівняних до них коштів корпоративних структур. До них належать закріплені доходи (прибуток від реалізації товарної продукції, науково-технічної продукції, будівельно-монтажних робіт, фінансових операцій та ін.); амортизаційні відрахування, виручка від реалізації майна, цільові та інші види надходжень;
- фінансові ресурси, мобілізовані на фінансовому ринку; кредитні інвестиції; фінансовий лізинг; кошти наукових фондів; спонсорські кошти;
- фінансові ресурси, які надходять з державного бюджету;
- фінансові ресурси, які надходять від приватних замовників.

Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку вищої освіти необхідний для стійкого економічного зростання держави, тому він має базуватися на системі, яка безперервно продукує і формує фактори, що сприяють розвитку вищих навчальних закладів на інноваційній основі. Серед таких суспільних факторів – рівень знань, потрібний для розв'язання суспільних проблем; наявність і доступність інноваційних ресурсів, що спрямовуються у сферу вищої освіти; сфера, суб'єкти й об'єкти інноваційної активності; інноваційний клімат як комплекс соціально-економічних, правових інституцій, що підтримують інноваційну діяльність установ вищої освіти; інноваційне підприємництво як сполучна ланка між інноваціями і сферами суспільного виробництва та споживання [2].

Необхідно взяти до уваги, що кінцевою метою державної інноваційної політики є поліпшення якості життя широких верств населення, забезпечення єдиних соціальних стандартів на всій території України. При цьому якість життя є результатом дії цілої низки об'єктивних та суб'єктивних чинників загальнонаціонального та регіонального характеру, що вимірюється кількістю і якістю благ, які людина може придбати за свої доходи. Йдеться, у першу чергу, про найнеобхідніші соціальні блага, які внесено до так званого мінімального споживчого кошика.

Основою стратегії підтримки інноваційного розвитку вищої освіти економіки має бути прискорений розвиток сучасних освітніх технологій, а також галузей і територіальних кластерів (територіально-виробничих комплексів, технопарків і технополісів), де ці технології розвиваються.

Одним із таких стратегічних напрямів є прискорений розвиток інформаційних технологій. Сфера вищої освіти України має значний потенціал щодо розробки та продажу програмного забезпечення і може діяти за прикладом Ірландії, яка залучила мі-

льярдні інвестиції комп'ютерних компаній США під свої розробки. Для подібного прориву потрібне поєднання зусиль держави, установ вищої освіти і комп'ютерних компаній України. Слід розглянути можливості власного шляху розвитку програмного забезпечення, щоб позбавитися залежності від монополістів на цьому ринку і скласти їм конкуренцію [3].

Інший стратегічний напрям – проведення установами вищої освіти досліджень з проектування наукоємних споживчих товарів. Перспективу тут має продукція машинобудування: виробництво побутової техніки, автобусів, автомобілебудування, сільськогосподарське машинобудування, окремі виробництва електронної техніки та засобів зв'язку. Опорними високотехнологічними галузями є авіабудування (Україна входить у п'ятірку країн з новими технологіями в цій галузі) та суднобудування (Україна будує різні види суден, зокрема танкери, попит на які з боку європейських перевізників зростає). У хімічній і нафтохімічній промисловості існують перспективи нарощування виробництва конкурентоспроможних за ціною і якістю мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин, високоефективних коагулянтів і флокулянтів для очищення природних і стічних вод, синтетичного корду, полімерів та виробів із них, магнітних стрічок та рентгенівської плівки на лавсановій основі, товарів побутової хімії, автомобільних шин і гумотехнічних виробів, зокрема важкозаймистих конвеєрних стрічок [4].

У «Загальнодержавній комплексній програмі розвитку високих наукоємних технологій», затвердженій Законом України від 9 квітня 2004 р., поставлено завдання зміни структури промисловості за технологічними укладами. Передбачено збільшення до 2013 р. обсягів виробництв п'ятого технологічного укладу до 12%, шостого укладу – до 3% та збільшення частки високотехнологічної продукції в експорті до 20%. У будь-якому випадку вказані інноваційні трансформації мають здійснюватися з залученням сектору вищої освіти («вузівська наука»), який є провідним за основними показниками науково-технічного та інтелектуального потенціалу.

Інвестиції у сфері вищої освіти мають спрямовуватися на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій навчання студентів та слухачів. Впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують подальше вдосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві, визначено у низці програмних документів як один із пріоритетів розвитку вищої освіти [5]. Напрями інвестування, що спрямовані на дальший розвиток інформаційно-комунікаційних технологій у сфері вищої освіти, такі:

— забезпечення поступової інформатизації системи вищої освіти для задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб студентів та інших учасників навчально-виховного процесу;

— запровадження дистанційного навчання із застосуванням у навчальному процесі та бібліотечній справі інформаційно-комунікаційних технологій поряд з традиційними засобами;

— розроблення індивідуальних модульних навчальних програм різних рівнів складності залежно від конкретних потреб, а також випуск електронних підручників;

— створення індустрії сучасних засобів навчання, що відповідають світовому науково-технічному рівню і є важливою передумовою реалізації ефективних стратегій досягнення цілей освіти.

Розробляючи програми активізації інвестиційного забезпечення розвитку сфери вищої освіти, необхідно враховувати виклики посткризового періоду, а також особливості переходу економіки України на постіндустріальну модель. Зокрема, при формуванні моделі інвестиційного забезпечення розвитку сфери вищої освіти слід враховувати її адаптованість до динамічних змін кон'юнктури попиту та пропозиції (перш за все на ринку праці), а також забезпечення підготовки робочої сили належної якості та в достатній кількості.

З іншого боку, подальший розвиток системи вищої освіти вимагає значних інвестицій, які мають акумулюватися за рахунок усіх можливих джерел і освоюватися з урахуванням конкретної специфіки проекту. Необхідно орієнтуватися перш за все на зміцнення навчально-матеріальної бази, здійснити повну комп'ютеризацію навчаль-

них закладів, впровадити сучасні інформаційні технології, забезпечити ефективну підготовку та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, запровадити нові економічні та управлінські механізми розвитку освіти. Усі ці проблеми потребують першочергового розв'язання.

Треба також усвідомлювати, що інноваційний розвиток вищої освіти передбачає не лише зростання обсягу наданих послуг, а передусім зміцнення конкурентоспроможності цих послуг за рахунок використання нових знань і реалізації всіх можливостей інноваційного потенціалу країни. З одного боку, освоєння українським бізнесом нових знань в економіко-організаційній сфері, розбудова нових ефективних ринкових взаємовідносин, а також активізація інвестиційних процесів безумовно відіграли прогресивну роль як чинники зазначеного економічного зростання. З іншого боку, на цьому етапі визначальними залишилися екстенсивні фактори економічного розвитку, зокрема, зростання внутрішнього і зовнішнього попиту на українську продукцію, в тому числі і на так звану продукцію народного споживання. Наприклад, значне прискорення темпів зростання експорту в 2003 р., що стало практично визначальним чинником економічного розвитку держави, на жаль, було пов'язане не з підвищенням конкурентоспроможності чи технологічного рівня вітчизняних товарів, а обумовлене насамперед поліпшенням зовнішньоекономічної кон'юнктури та ревальвацією євро щодо долара США [6]. Ця обставина сприяла збільшенню цінової конкурентоспроможності невибагливої української продукції на світовому ринку. Частка ж України у світовому обсязі торгівлі високотехнологічною, наукоємною продукцією поки що залишається дуже незначною.

Завдання вищої освіти – забезпечення підготовки фахівців, які вміють працювати творчо, креативно, ініціативно, з використанням сучасних технологій.

Взагалі сфера послуг, у тому числі і сектор освітніх послуг, в Україні недостатньо розвинена. Незважаючи на деяке зростання частки сфери послуг у ВВП (з 17% у 2001 р. до майже 26% у 2009 р.), вона ще не відповідає рівню розвинених економік, у яких цей показник знаходиться біля позначки у 70%. Вищі навчальні заклади можуть активізувати свою діяльність, пропонуючи ринку якісні послуги з проведення конференцій, виконання прикладних досліджень, комплексної підготовки та перепідготовки фахівців з урахуванням запитів конкретного роботодавця, організації інформаційно-аналітичного та науково-прикладного забезпечення бізнесових процесів. Значною є ніша щодо створення так званих корпоративних університетів [7].

Слід розуміти, що інновації, вкладені у розвиток сфери вищої освіти, спрямовуються на здійснення різних проектів, що забезпечують різні напрями функціонування вищих навчальних закладів, а також об'єктів відповідної інфраструктури. Особливістю інноваційної діяльності у сфері вищої освіти є необхідність закупівлі наукового та навчального обладнання, модернізації науково-педагогічної бази, здійснення витрат на підготовку та підвищення кваліфікації кадрів та ін., тобто здійснення інвестицій, які можуть дати економічну віддачу (окупитися) через строки, що значно перевищують середні в економіці, або навіть зовсім не окупитися. З цього випливає, що інвестиції у сфері вищої освіти апріорі не можуть бути конкурентоспроможними (звичайно, якщо йдеться про створення класичних технологій вищої освіти, а не псевдоосвіти). Вирішити цю проблему може лише держава в рамках реалізації державної соціально-економічної політики шляхом надання пільг і преференцій для інвесторів, які реалізують освітні проекти. Наголошуємо, що пільги має отримувати не заклад, який реалізує інвестиції, а саме інвестор, тобто суб'єкт економічних відносин, який надав інвестиційний ресурс (це може бути вищий навчальний заклад, громадська організація студентів, корпоративна структура, промислове підприємство, іноземний інвестор, орган місцевого самоврядування тощо). Лише в такому разі проблему «непривабливості» освітніх інновацій з точки зору вільного ринку може бути вирішено (оскільки завдяки пільгам «компенсуються» певні «недоліки» таких інновацій).

Висновки і пропозиції. Загальна модель організації інноваційного процесу у сфері вищої освіти має бути побудована з враху-

ванням пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку вищої освіти. Серед таких напрямів державної підтримки першочерговими є:

— постійне підвищення якості вищої освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу;

— забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу;

— органічне поєднання освіти і науки;

— впровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій;

— створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними вищих навчальних закладів;

— переорієнтація функціонування ринку освітніх послуг на основі належного науково-методичного забезпечення;

— інтеграція вітчизняної вищої освіти до європейського та світового освітніх просторів.

Відтак, нова модель організації та державної підтримки інноваційної діяльності у сфері вищої освіти має передбачати:

— визначення державного фінансування та інвестування вищої освіти як пріоритетного напряму видатків бюджету;

— формування багатоканальної системи інвестиційного забезпечення вищої освіти;

— повноцінне фінансування державою здобуття вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах у обсязі, визначеному державними стандартами;

— стимулювання інвестицій юридичних і фізичних осіб у розвиток вищої освіти;

— визначення пріоритетних напрямів інвестування вищої освіти і концентрація фінансових ресурсів для їх реалізації;

— забезпечення ефективного використання коштів на функціонування та розвиток вищої освіти.

Підтримка інноваційного процесу у сфері вищої освіти має грунтуватися на реалізації прогресивних управлінських технологій, в тому числі механізмів державно-приватного партнерства, апробованих у розвинених країнах.

У подальшому мають бути розроблені методики програмно-цільового планування інноваційних проектів у сфері вищої освіти з урахуванням пріоритетних завдань державної соціально-економічної політики.

Література

1. Україна у вимірі економіки знань / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К.: Основа, 2006. – 592 с.
2. *Боголіб Т.М.* Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період. – К., 2006. – 324 с.
3. Инновационная политика высшего учебного заведения / Под ред. докт. экон. наук Р.Н. Федосовой. – М.: Экономика, 2006. – 178 с.
4. Економіка вищої освіти України: тенденції та механізм розвитку / За ред. акад. НАПНУ В.П. Андрущенка. – К.: Педагогічна преса, 2006. – 208 с.
5. Повышение качества высшего образования и Болонский процесс / В.А. Трайнев, С.С. Мкртчян, А.Я. Савельев. – М.: Дашков и К., 2010. – 392 с.
6. *Коровський А.В.* Еволюція людського фактора економіки та проблеми його формування: Монографія. – К.: КНЕУ, 2004. – 184 с.
7. Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні: Монографія / За ред. чл.-кор. НАПНУ І.М. Грищенка. – Хмельницький: ХНУ, 2010. – 478 с.
8. *Захарін С.В.* Інвестиційне забезпечення інноваційно-технологічного розвитку економіки: Монографія. – К.: КНУТД, 2011. – 344 с.

С.Г. Натрошвили

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА ПОДДЕРЖКИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧРЕЖДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Показано значение инновационной деятельности учреждений высшего образования. Определены причины сворачивания инновационной активности в сфере высшего образования. Сформулированы предложения по организации государственной поддержки инновационной деятельности учреждений высшего образования.